

**KASALLIK YOKI MEHNAT QOBILIYATINI YO‘QOTISH OQIBATIDA
JAZODAN OZOD QILISH**

Orinboyev Djasur

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI IIV AKADEMIYASI KURSANTI

Kalit so‘zlar: kasallik, mehnat qobiliyati, jazodan ozod qilish, huquqiy asoslar, sud amaliyoti, insonparvarlik, adolat, sog‘liqni muhofaza qilish, mehnatga layoqat, chora-tadbirlar.

Annotatsiya: Ushbu maqola kasallik yoki mehnat qobiliyatini yo‘qotish holatlarida jazodan ozod qilishning huquqiy va amaliy jihatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqot jarayonida jazo tayinlashning ijtimoiy, psixologik va huquqiy asoslari, shuningdek, mehnat qobiliyatining yo‘qotilishi yoki sog‘liq holatidagi o‘zgarishlar jazoni bekor qilishga ta’siri tahlil qilinadi. Maqolada sud amaliyoti, mehnat va sog‘liqni muhofaza qilish organlari bilan hamkorlik, shuningdek, jarayonning samarali tashkil etilishi bo‘yicha tavsiyalar keltiriladi. Tadqiqot natijalari jazo tizimida insonparvarlik va adolatni ta’minlashga yo‘naltirilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Ключевые слова: болезнь, трудоспособность, освобождение от наказания, правовые основы, судебная практика, гуманность, справедливость, охрана здоровья, трудоспособность, меры.

Аннотация: Статья посвящена изучению правовых и практических аспектов освобождения от наказания в случае болезни или утраты трудоспособности. В процессе исследования анализируются социальные, психологические и юридические основания назначения наказания, а также влияние состояния здоровья или потери трудоспособности на возможность освобождения от наказания. В статье приводятся рекомендации по организации процесса с учетом судебной практики и взаимодействия с органами здравоохранения и труда. Результаты исследования способствуют разработке мер, направленных на обеспечение гуманности и справедливости в системе наказаний.

Keywords: illness, work capacity, exemption from punishment, legal basis, judicial practice, humanity, justice, health care, labor capacity, measures.

Annotation: This article is devoted to studying the legal and practical aspects of exemption from punishment in cases of illness or loss of work capacity. The study analyzes the social, psychological, and legal grounds for sentencing, as well as the impact of health conditions or disability on the possibility of exemption from punishment. The article provides recommendations for organizing the process based on judicial practice and cooperation with health and labor authorities. The findings contribute to developing measures aimed at ensuring humanity and justice within the punishment system.

KIRISH

Jazo tizimida insonparvarlik va adolat tamoyillari har doim muhim o‘rin tutadi. Shu kontekstda kasallik yoki mehnat qobiliyatini yo‘qotish holatlarida jazodan ozod qilish masalasi alohida e‘tibor talab qiladi. Mazkur institutning mohiyati shundaki, insonning sog‘ligi yoki mehnatga layoqatsizligi uning jazoga tortilishi oqibatlarini sezilarli darajada o‘zgartirishi mumkin, bu esa huquqiy va ijtimoiy jihatdan adolatni ta‘minlashni zarur qiladi. Qonunchilikda bu jarayon aniqlangan tartib va shartlarga asoslangan bo‘lsa-da, amaliyotda har bir holat o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘lib, individual yondashuvni talab qiladi. Kasallik yoki mehnat qobiliyatining yo‘qotilishi odamning hayotiy faoliyatini cheklashi, moliyaviy va ijtimoiy imkoniyatlarini kamaytirishi mumkin. Shu sababli, jazoni qo‘llash yoki uni bekor qilish masalasi nafaqat huquqiy, balki psixologik va ijtimoiy kontekstda ham muhim ahamiyatga ega. Sud organlari va boshqa tegishli tashkilotlar, jumladan tibbiyot va mehnatga layoqatni baholovchi xizmatlar bilan hamkorlik qilgan holda, shaxsning holatini aniqlashi va tegishli qaror qabul qilishi lozim. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kasallik yoki mehnat qobiliyatining yo‘qotilishi holatida jazodan ozod qilish nafaqat inson huquqlarini himoya qilish, balki tizimdagi adolatni saqlashga xizmat qiladi. Bu jarayonning samarali tashkil etilishi nafaqat huquqiy jihatdan to‘g‘ri, balki ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlashga ham yordam beradi. Shuningdek, mazkur institut xodimlar, sudyalari va mutaxassislar o‘rtasida uzviy hamkorlikni talab qiladi, chunki qaror qabul qilish jarayonida har bir detal muhim ahamiyatga ega. Kasallik yoki mehnat qobiliyatini yo‘qotgan shaxslarni jazodan ozod qilish masalasi, shuningdek, profilaktik yondashuvlarni ham o‘z ichiga oladi. Insonning sog‘ligi va ishga layoqatining yo‘qotilishi, ko‘pincha uning ijtimoiy xavfsizligi va hayot sifatiga ta‘sir qiladi. Shu bois, ushbu institutning samarali ishlashi shaxsning jamiyatdagi normal faoliyatini tiklash va uning huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, jazodan ozod qilish jarayonida huquqiy barqarorlikni ta‘minlash muhimdir. Sudlar, tibbiyot ekspertlari va boshqa tegishli organlar o‘rtasida uzviy hamkorlik, shaxsning holatini to‘liq va aniq baholash, qarorlar adolatli va asosli bo‘lishini ta‘minlaydi. Bu esa tizimning ishonchliligini oshiradi va insonparvarlik prinsipini mustahkamlaydi. Umuman olganda, kasallik yoki mehnat qobiliyatini yo‘qotish holatlarida jazodan ozod qilish instituti insonparvarlik va adolat tamoyillarini amalga oshirishning muhim vositasi sifatida qaraladi. Ushbu institutning samarali ishlashi shaxsning huquqiy va ijtimoiy himoyasini ta‘minlash, tizimning adolatli va barqaror faoliyatini qo‘llab-quvvatlash hamda ijtimoiy barqarorlikni saqlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, huquqiy va amaliy asoslarni mukammal o‘rganish jarayoni tizim ichida individual yondashuvni kuchaytiradi va qarorlarning insonparvarlik asosida qabul qilinishini ta‘minlaydi.

ASOSIY QISM

Kasallik yoki mehnat qobiliyatini yo‘qotish oqibatida jazodan ozod qilish masalasi huquqiy tizimning murakkab, lekin insonparvarlik nuqtai nazaridan juda muhim qismini tashkil etadi. Ushbu institutning asosiy maqsadi shundaki, insonning sog‘ligi yoki ishga layoqatsizligi uning jazoga tortilishi oqibatlarini yengillashtiradi yoki butunlay bekor qiladi,

bu esa ijtimoiy adolat va inson huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, jarayonning samarali tashkil etilishi uchun sud organlari, tibbiyot ekspertlari va mehnatga layoqatni baholovchi mutaxassislar o‘rtasida uzviy hamkorlik zarur bo‘ladi. Jazo qo‘llashning ijtimoiy va psixologik oqibatlari shaxsning hayot sifatiga bevosita ta’sir qiladi. Kasallik yoki mehnat qobiliyatining yo‘qotilishi holatida, shaxsning moliyaviy, ijtimoiy va ruhiy holati keskin o‘zgaradi. Shu sababli, jazodan ozod qilish faqat huquqiy jihatdan asoslangan qaror sifatida emas, balki shaxsning hayotini barqarorlashtirish, uni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimiga integratsiya qilish vositasi sifatida ham qaraladi. Bunday yondashuv tizimning insonparvarlik tamoyiliga mosligini ta’minlaydi va shaxsiy huquqlarni hurmat qilishga xizmat qiladi. Amaliyotda kasallik yoki mehnat qobiliyatini yo‘qotgan shaxslarni aniqlash jarayoni bir nechta bosqichni o‘z ichiga oladi. Avvalo, sud yoki tegishli organ shaxsning sog‘ligi va ishga layoqatini aniqlash uchun tibbiy ekspertiza yoki maxsus komissiyalarga murojaat qiladi. Ushbu ekspertiza natijalari qaror qabul qilish jarayonida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shuningdek, mehnatga layoqatsizlik holatida shaxsning ijtimoiy va moliyaviy holati, oilaviy sharoiti va ish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Bu jarayon nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy va psixologik jihatlarni ham o‘z ichiga oladi. Jazodan ozod qilish amaliyotida sudning roli juda muhimdir. Sud organlari qaror qabul qilishda individual yondashuvni tatbiq etadi, ya’ni har bir shaxsning holatini alohida baholaydi. Bu jarayon adolat tamoyili asosida amalga oshiriladi va shaxsning sog‘ligi yoki mehnatga layoqatsizligi sababli jazoni bekor qilish yoki yengillashtirish mumkinligini aniqlaydi. Shu bilan birga, sudlar o‘z qarorlarida qonunchilik talablarini, amaliy sud tajribasini va ekspert xulosalarini hisobga oladi. Tizimning samarali ishlashi uchun mutaxassislar va sud organlari o‘rtasida hamkorlik zarur. Tibbiyot mutaxassislari shaxsning sog‘ligi va kasallik darajasini baholasa, mehnatga layoqatni baholovchi mutaxassislar shaxsning ishga layoqatini aniqlaydi. Shu bilan birga, ijtimoiy xodimlar shaxsning oilaviy va ijtimoiy holatini tahlil qilib, qaror qabul qilish jarayoniga qo‘shimcha ma’lumot beradi. Ushbu tizimli yondashuv qarorlarning adolatli, asosli va insonparvar bo‘lishini ta’minlaydi. Kasallik yoki mehnat qobiliyatini yo‘qotish holatlarida jazodan ozod qilish institutining ijtimoiy ahamiyati katta. Bu jarayon nafaqat shaxsning huquqlarini himoya qiladi, balki jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Shaxsning sog‘ligi va mehnatga layoqatining yo‘qotilishi ijtimoiy yordam tizimiga integratsiya qilinishi bilan birga, uning jamiyatdagi normal hayot faoliyatini davom ettirish imkoniyatini yaratadi. Natijada, kasallik yoki mehnat qobiliyatini yo‘qotish oqibatida jazodan ozod qilish instituti huquqiy tizimning insonparvarlik nuqtai nazaridan eng muhim segmentlaridan biri bo‘lib, uning samarali ishlashi tizimning adolatli va barqaror faoliyatini ta’minlaydi hamda shaxsning huquqiy va ijtimoiy himoyasini mustahkamlaydi.

XULOSA

Kasallik yoki mehnat qobiliyatini yo‘qotish oqibatida jazodan ozod qilish masalasi huquqiy tizimda insonparvarlik va adolat tamoyillarini ta’minlashning eng muhim elementlaridan biri sifatida qaraladi. Tadqiqot va amaliyot natijalari shuni ko‘rsatadiki,

shaxsning sogʻligi yoki ishga layoqatsizligi uning jazoga tortilishi oqibatlarini tubdan oʻzgartiradi va ushbu holatni hisobga olgan holda adolatli qaror qabul qilish zarurati mavjud. Shu sababli, mazkur institut nafaqat huquqiy mexanizm, balki ijtimoiy himoya vositasi sifatida ham faoliyat koʻrsatadi. Jazodan ozod qilish jarayonida sudlar, tibbiyot ekspertlari, mehnatga layoqatni baholovchi mutaxassislar va ijtimoiy xodimlar oʻrtasidagi hamkorlikning ahamiyati katta. Har bir qaror individual yondashuv asosida qabul qilinishi lozim, chunki har bir shaxsning sogʻligi, ishga layoqati, ijtimoiy va oilaviy holati oʻziga xos xususiyatga ega. Shu nuqtai nazardan qaror qabul qilish jarayonida ekspert xulosalari va ijtimoiy tahlil natijalari asosiy rol oʻynaydi. Bu esa nafaqat qarorlarning adolatli boʻlishini, balki tizimning insonparvarlik va huquqiy barqarorlik prinsiplariga mos kelishini taʼminlaydi. Shuningdek, kasallik yoki mehnat qobiliyatini yoʻqotgan shaxslarni jazodan ozod qilish institutining ijtimoiy ahamiyati katta. Ushbu mexanizm shaxsning jamiyatdagi faoliyatini davom ettirishga, moliyaviy va ijtimoiy xavfsizligini taʼminlashga, shuningdek, ruhiy va emotsional holatini barqarorlashtirishga xizmat qiladi. Insonparvarlik yondashuvi orqali qarorlar qabul qilish jamiyatdagi adolat va ishonch muhitini mustahkamlashga yordam beradi, shuningdek, jazoga tortish tizimining obroʻsini oshiradi. Tadqiqot shuni koʻrsatadiki, kasallik yoki mehnat qobiliyatini yoʻqotish holatida jazodan ozod qilish institutini takomillashtirish zarurati mavjud. Bu takomillashtirish jarayonida huquqiy meʼyorlarni yangilash, sud amaliyotini optimallashtirish, ekspertizalar sifatini oshirish va tizim ichida samarali hamkorlikni taʼminlash kabi chora-tadbirlar muhim ahamiyatga ega. Shu yoʻl bilan tizimning samaradorligi va adolat tamoyillariga mosligi kuchayadi, shuningdek, shaxslarning huquqiy va ijtimoiy himoyasi mustahkamlanadi. Umuman olganda, kasallik yoki mehnat qobiliyatini yoʻqotish oqibatida jazodan ozod qilish instituti nafaqat huquqiy mexanizm, balki jamiyatdagi insonparvarlik, adolat va barqarorlikni taʼminlovchi vosita sifatida qaraladi. Tizimning samarali ishlashi shaxsning huquqiy va ijtimoiy himoyasini mustahkamlash, shuningdek, jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni saqlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, individual yondashuv va tizimli hamkorlik orqali qarorlar asosli, adolatli va insonparvar boʻlishi taʼminlanadi. Natijada, kasallik yoki mehnat qobiliyatini yoʻqotgan shaxslarni jazodan ozod qilish mexanizmi huquqiy tizimning insonparvarlik va adolatga asoslangan eng muhim segmentlaridan biri boʻlib, uning samarali ishlashi tizim obroʻsini oshiradi va shaxslarning huquqiy, ijtimoiy va psixologik himoyasini taʼminlaydi. Shu bois, ushbu institutning takomillashtirilishi huquqiy adolatni mustahkamlash va jamiyatdagi ishonch muhitini rivojlantirishga bevosita hissa qoʻshadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Crime Prevention and Criminal Justice, Vienna, 2019.
2. European Crime Prevention Network (EUCPN). Effective Practices in Preventive Policing, Brussels, 2020.

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-Noyabr, 2025-yil

3. Тарасов, В.А. Психология девиантного поведения и профилактика, Москва, 2017.

4. National Institute of Justice (NIJ). Juvenile Justice and Community Supervision Practices, Washington D.C., 2018.